

REIZEN IN ZUID-AFRIKA

IN DE HOLLANDSE TIJD

UITGEGEVEN DOOR

DR. E. C. GODÉE MOLSBERGEN

EERSTE DEEL

TOCHTEN NAAR HET NOORDEN

1652—1686

MET 3 KAARTEN EN 9 PLATEN

W. Steffen

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF

1916

Toen de kolonisten, de „vrije luijden”, van het plan hoorden, verzoch- 1657
ten negen hunner te mogen meegaan; ze zouden vijf draagossen leveren en
voor eigen voedsel en ammunitie zorgen. Een derde deel van het te ver-
krijgen vee zou dan voor hen zijn, twee derden voor de Compagnie. Abra-
ham Gabbema, van 's Gravenhage 1), „fiscus ende landtschoudt” zou het
bevel voeren over het gezelschap. Zestien Nederlanders 2) en drie Hotten-
totten met negen pak-ossen aanvaardden de reis.

Een memorie bij wijze van instructie was voor Gabbema opgemaakt. 3)
524 fl koper werd meegegeven, 48 fl tabak en $1\frac{1}{2}$ gros pijpen. De
„naeste Saldanhars” moest men bereiken, „sonder na Herry, Caepman
offte den swarten capiteyns troupen om te sien, maer die soo veel te mijden
als mogelijk is”. Men moest enkelen overhalen om onder „verseeckeringh
van sauvegarde” naar het Fort te komen. Nodig was bij nacht „een goede
vaste crael offte beschansingh van tacken (gelijck de Hottentoos)” ter be-
schutting. De landmeter moest het land „sooveel mogelijk perfect in een
caerte . . . brengen.” Onderweg mocht niet worden geschoten en men zou
vriendelik zijn jegens de inboorlingen. De „vrije luijden” moesten „Com-
pagnies reglemendt . . . onderdanich sijn.”

Op 19 Oktober 1657 was Gabbema's gezelschap vertrokken, 3 Novem-
ber was men weer thuis. 7 koeien, 3 kalveren en 41 schapen brachten de
reizigers mee. 4) Verkort bevat het journaal:

1) Gabbema vertrok 12 April 1666 naar Indië, na sedert 1663 secunde geweest te zijn.

2) Hun namen zijn: Abraham Gabbema van 's Gravenhage.

Jan van Bommel (= Jan Pietersz.) corporael.

Pieter Theunisz. Muller, baes metselaer.

Pieter Potter, van Amsterdam, landmeter.

David van Eps, van Lochum, onderbarbier.

Elias Giers, van Stockholm, adelborst.

Jochum Elbertsz., van Amsterdam,
bosschieter ende ossedrijver.

Harmen Remajenne, van Keulen.

Hans Pietersz. Faesbenger, van Hoven.

Warnar Cornelisz., van Nunspeet.

Otto Jansz. van Vrede.

Hendrick Elbertsz., van Ossenbrugge.

Wouter Cornelisz. Mostert, van Utrecht,

Christiaen Jansz. van Hoesum.

Harman Ernst (Gresnich) van Utrecht.

Hendricksz. Boom, van Amsterdam.

Compagnies-
dienaren.

Vrijlieden.

Elias Giers verdronk met zijn paard in de Verse rivier, 8 Aug. 1660, „aen wie een
stout soldaat verlooren . . . wierd.”

3) *Kol. Arch. No. 3970. f. 133. v. — 135.*

4) *Kol. Arch. No. 3970 f. 144 v. — 148.*

- 19 Okt. 's Avonds vertrokken, overnacht bij de „vrije borger” Jan Reiniersz. 1)
- 20 Okt. Over Zoute en Verse Rivier dwars over de vlakte tot de staart van de Luipaertsberg.
- 21 Okt. In O.N.O. richting gegaan. Men vermoedde dat Caepmans voortreisden om de Saldanhars te waarschuwen.
- 22 Okt. Richting N.O. ten O. en O.N.O., „ende quamen omtrent savonts te 4 uyren aen voorsz. revier, die bij ons genoempt wierd de groote berghreviere, alwaer ons terneder sloegen ende den nacht verbleven, passerende des middags de clooff, leggende tusschen den Diamandt- ende Peerlbergh ende aen d'ander sijde de Clapmusbergh.” 2)
- 23 Okt. Vis gevangen, „barmer” 3) sijnde goet van smaeck, doch wat graetachtich, gelijk de hollantse snoeck.” Sporen en mest van paarden werden opgemerkt. 4)
- 24 Okt. Men hoorde een schot uit de Tafelbaai; zeekoeien waren in de rivier.
- 25 Okt. Een renoster loopt door de beesten heen, zonder schade te doen. Een mooie vallei bereikte men, die N.N.W. lag. 's Middags trokken ze W.Z.W. door een hoge kloof en zagen een Hottentoslager in de verte. „Verstonden dat dit het volckjen was, die de tabacq aen 't ronde bossjen gestolen hadden.” 5) Hottentots zouden de Saldanhars verzoeken met vee te komen. 's Nachts kwamen „dese tabacqdieven met een cleyn schaepjen aen ons craal.” De volgende dagen werd gewacht op de komst der Saldanhars, die telkens was aangekondigd. Toen werden enigen van de „vrije luyden” ongeduldig en vroegen „wat dat te pannekoecken had.” Men zou de Saldanhars dan maar tegemoet trekken, terwijl twee Hollanders

1) Jan Reiniersz. van Amsterdam had tegelijk met Wouter Cornelisz. Mostert van Utrecht 15 April 1657 als „vrije luyden” een stuk grond verkregen. (*Erfbrief i. d.*) Over Reiniersz. zie *De Stichter van Holl. Z. A. bl. 114.*

2) De berg geleeck op een „klapmuts.”

3) = barbeel, zie Woordenboek der Nederlandsche Taal, in voce.

4) Zebra's moeten dit geweest zijn. Zie „Nieuwste en Beknopte Beschrijving van de Kaap der Goede-Hope” ... te Amsterdam bij J. H. Schneider. MDCCLXXVIII, in de tweede afdeeling bl. 53, waar drie afbeeldingen zijn opgenomen. In de „Inwerp” in de Voyage naar Angola in 1607 in „*Begin ende Voortgang*” deel ii bl. 7 wordt een beschrijving van de Zebra gegeven.

5) *Gorachouqua*, door de Nederlanders *Tabakdieven* genoemd, omdat ze in Maart 1657 „wel ongeveer 100 tabacq van 't velt gestolen hadden” van kolonisten. Ze bleven toen meestal in de buurt van de Goringhaiqua (Caepmans) en Harry's troepje de Goringhaikona. *D. 13 Maart en 31 Okt. 1657.* De hoofdman der Gorachouqua heette *Choro. D. 27 April. 1660.* 5 Mei kwam „den oversten van de Gorachouquas, Choro genoemd, met een gevolg wel van 100 man noch aen 't fort.” *Dapper, Op. cit. f. 627* vermeldt dat hij een broeder had *Gaking* geheten, „beide gaende in besmeerde vellen, dat grote rijkdom van vee inheeft.” Hun arme onderdanen droegen onbesmeerde vellen.

en twee Hottentotten naar het Fort zouden gaan met het reeds verkregen vee, „om geen belet op den wegh te causeeren.” 's Avonds kwamen gewapende Tabakdieven hard aanlopen; gevreesd werd voor aanval; ze verzochten om hulp tegen twee leeuwen die bij hun kraal waren. Vier Hollanders gingen er „met haer snaphanen” naar toe. De pakossen waren nog niet in staat goederen te dragen. Dus moest men toch blijven. 's Avonds kwamen de jagers terug: op een der leeuwen waren drie schoten gedaan, „doch evenwel (door de groote ruychte) haar ontsnapt.”

30 Okt. Drie Hollanders gaan met koper en tabak naar „de voorsz. negerij”. Een komt terug, met bericht „dat des capiteyns vrouw sieck geworden was ende daarom niet conden affcomen.”

31 Okt. De twee andere Hollanders brengen wat vee mee en het bericht dat de Saldanhars „niet van sin waren meer beesten te verhandelen.” Saldanhars van de overzijde van de Grote Bergrivier ¹⁾ wilden wel komen, maar de rivier was te vol.

Daar er dus hier niet meer vee te krijgen was, werd

1 Nov. de tocht aanvaard, koers N.W.; na 5 mijlen „de negerije” bereikt, „die van weynich importantie bevonden, alsoo 21 soo groote als cleyne huysjes groot was. Wij ons op een cleyne heuveltje neder slaende, daer den capiteyn bij ons deden comen, hem affvragende, off niet eenige koebeesten souden cunnen krijgen, die tot antwoort gaff geen vee overich te hebben doch souden desen avondt d'opperste bijeen doen vergaderen ende haar alle vragen, off van sin waren noch yets te verruylen.” ²⁾ Als 10 koebeesten en 20 schapen konden verhandeld worden, zou de kapitein „tot een ver-eeringe een dicke stock coperdraet met wat tabacq” ontvangen.

2 Nov. De kapitein meldt dat slechts vier schapen ter ruiling konden worden aangeboden. De reizigers braken op, verwachtend dat dan de Saldanhars wel rundvee zouden brengen, „maar vonden ons in onse meeninge bedrogen.” De terugtocht was dus begonnen.

3 Nov. „Moy sonneschijn weer met een westelijcke windt, begaven ons op reys langs een reviere, die vol Hollants riet stondt, ende daeromme den naem van den Hollantse rietbeecq gegeven wierd.

4 Nov. De beek werd gevolgd, „die met bochten is loopende omtrent 4 mijlen tot in de Clooff leggende 't fort Z.W. ten Z. van ons.”

5 Nov. Uit de kloof, voorbij de Zoutpannen, door de Verse Rivier en de Zoute Rivier trok men naar het fort, „daer wij halff achtermiddagh wel aenquamen met 7 koeyen, 3 kalven ende 41 schapen, neffens

1) De afstand van het Fort naar de Grote Bergrivier werd gerekend op 18 uur lopen, zijnde 9 mijlen van 2000 Rijnlandse roeden per mijl. *Missive naar Batavia. 5 Des. 1657.* Werkelik kwamen de Saldanhars, van wie 130 stuks vee geruuld werden.

2) Dit tekent de positie der Hottentothoofden.

ons overige coopmanschappen, wesende 426 ƒ draet ende plaet-
coper 16 ƒ tabacq ende 6 dosijn pijpen, soodat dit bestiael gecost
heeft.... te weten:

De koebeesten ende kalven 50 ƒ coper à 70 gulden 'tcento, 7 ƒ
tabacq à 9 stuyvers, $\frac{1}{2}$ gros pijpen à 16 stuyvers f 46.— 3.—
Ende de 41 schapen ende lammeren 48 ƒ coper,
10 ƒ tabaq ende $\frac{1}{9}$ gros pijpen f 38.—10.—
Sijnde samen f 84.—13.—

Ende was geteyckent Abraham Gabbema.

De „vrije luyden” vonden het resultaat zeer gering. Ze zouden zonder geleide van Compagniesdienaars, meenden ze, meer vee verkrijgen. Bij resolutie van 8 November 1657 werd hun toegestaan een tocht te doen mits „niet meer voor 't bestiael sullen geven als d'E. Comp. in gewoonte gebraght heeft om de jegenwoordich al gestelde marckt (sijnde wel drie mael soo hoogh als over 5 jaren) niet meer te vergrooten.” 1)

*Tocht van
vrije luy-
den.*

Deze landtocht, door acht vrije luyden op 9 November aangevangen, leverde 1 magere koe op, 3 kalven en 47 oude schapen „gereuyt van de Charinguriars 2), een troep die vroeger al Nederlanders overvallen had 3). Nu hadden ze „volgens de waarschouwinge van de drie Hottentoes op haerlandreyze mede gehad gedaen” weer een overval in den zin, „sulck dat de vrije luyden een schrick gecregen hebbende, niet voornemens zijn vooreerst op haer selfs weer uyt te gaen”. 4) 18 November waren de reizigers thuisgekomen.

Bij resolutie van 30 November 1657 werden de kolonisten aangemaand niet op landtocht te gaan, maar zich meer bezig te houden met de landbouw: „soo is den vrije luyden het uytgaen te ernstiger ontseyt ende in plaetse van dien gerecommandeert haer op 't velt staende granen te mayen, ende sien thuyt te krijgen, alsoo haer d'E. Compe. aen den landbouw alsoo veel gelegen laet, mitsgaeders oock in plaets van al dat uytlopen, maken te versorgen dat hare huysen ende schuyren tot berginge van voorsz. granen claer ende vaerdigh krijgen.”

1658 Eind Februarie 1658, toen Compagniesvolk van Oostindievaarders een groot deel van de kudden verbruikt had, was aanvulling nodig. „Na-

*Jan van
Herwaer-
den's tocht.*

1) *D. en Resolutie 8 November 1657.*

2) *D. 15 Nov. 1657.* Meer komt voor Charinguriqua, Chariguriqua, een stam die onderhorig was aan de Cochoqua, maar van Oedasoa was afgevallen. *Kol. Arch. No. 3973. f. 662 en volgg.*

3) *D. 28 Julie 1656.*

4) *D. 18 Nov. 1657.*

demael" begint de resolutie van 25 Februarie 1658, „de geruchten dapper loopen ende aen al de vuyren die men jegenwoordigh overal omtrent 't groote overgeberghte van Africa te landewaert in dagelijcx verneempt oocq apparent is dat bij ende langhs offte omtrent de Groote Berghriviere haer vele Inwoonders van de rechte Saldanhars met bestiaal sijn onthoudende, sonder dat nochtans eenige van deselve hier aen 't fort verschijnen" zou men „een trop van 15 fixe mannen voor drie weecken geprovideert onder 't gesach van den sergeant Jan van Harwerden eens na voorsz. Inwoonders weder een toght... laten doen... ende wel naeuw [laten] vragen na de namen van de troupen mitsgaders ten dien eynde pertinente aanteyckeninge... doen houden door den landmeter Pieter Potter van de dagelijcxte voorvallen benefens pertinente notitie ende observantien van alle de gelegentheyt der lantdouwen, geberghten, rivieren &a. omme alles vorders ten dezen in de caerten te brengen, ten eynde men altyt weten mach hoedanigh de wegen in toecomende te bereysen."

Op 26 Februarie 1658 vertrokken 15 Hollanders en drie betrouwbare Hottentotten onder leiding van Van Herwaerden met vijf pakossen, provisie voor drie weken, 660 fl koper, 75 fl tabak en 3 gros pijpen. ¹⁾ Men nam de weg over de Lupaertsbergh, ontmoette vier leeuwen, en „een renoster... die twee hoorens op de neus hadde staen, gelijk de bocken haer hoorens dragen." De „Diamant- ende Parelbergh" liet men rechts liggen, links „de Sadelbergh", en men kwam aan de „Grote Berghrivier." Pieter Potter ging met drie man en twee Hottentots op verkenning; ze zagen alleen zeven wilde paarden [zebra's]. Een der tochtgangers werd doodziek, „met de bloetganck gequelt sijnde." Deze, Gerrit Beukeren, voerde men op een draagos mee, maar het beest was zo uitgeput „dat ettelijcke maelen met voorsz. persoon is ter aerden nedergevallen." Beukeren stierf en werd „ter aerden gebracht." Charigurinars zag men, maar veel vee brachten ze niet; ook Sonqua, waar „niet van te handelen was". Op de terugreis kwam men 19 Maart bij een riviertje „alwaer een groote leeuw een van ons volcq, ²⁾ sittende in ronde cringh om een kleyn viertjen, terwijl den sergeant de leste victualie omdeelde, heeft besprongen, denselven ondergehouden ende in de rechterarm gebeten ende swaerlijck gequest, dewelcke door den sargeant, die sulcx siende ende niet beter wetende off 't was een van de kalven, maer hem bekennende een snaphaen genomen, voor op 't hooft geset ende doorschooten heeft." Nog een der tochtgangers overleed, 20 Maart was het gezelschap terug aan het Fort met elf koebeesten en 45 schapen.

Kommandeur en Raad rapporteerden over de landtocht 31 Maart 1658 aan Heren Bewindhebbers. Men gaf in overweging om vaste handelsposten te vestigen. De reizigers „meenden seer goet soude wesen men op ver-

1) *Kol. Arch. No. 3970. f. 443. v.-446 v.*

2) *Jan Remens.*

Coedoe.

haalde gevonden passagie over 't geberchte daer se doch alle deur moeten, een handelplaetse stelden, 't welck wij mede seer goet ende op 't hoochste geraden vinden, om overvloedigh bestiael te krijgen : maer souden dan op de nachtrustplaetsen die ten minsten tot ses toe vereysschen ook vaste cralen off yets gemaect dienen daer d'onse met haer gehandelt vee 's nachts voor de wilde dieren in beslooten souden cunnen leggen." Een dertigtal „goede ruyters ende soldaten" moest beschikbaar zijn voor die veehandel. Dit plan is niet uitgevoerd.

Landtochten alleen door vrije luijden met veeruiling als doel konden niet meer worden gedaan. Bij missive van 9 Oktober 1657 hadden Heren Zeventien nadrukkelijk verboden dat kolonisten van inboorlingen vee zouden kopen. 1)

Compagniesdienaren aan het Fort hadden genoeg te doen met de Caapmans, die men verdacht het weglopen van slaven te bevorderen. Begin Julie 1658 sloot men vrede en rekende tevens met Harry af: 10 Julie „is den gewesen tolcq ofte (soo hem d'Engelse plachten te noemen) kingh Herry per 't Schapenjachtje uyt sijn rijck deses uyttersten hoecks van Africa na 't Robbeneylandt vervoert, neffens noch twee van sijn consoorten." 2)

In September werd jacht gemaakt op weggelopen slaven, maar de vervolgers kwamen terug „sonder eenige opgevonden te hebben, maer overal veel renosters ende oliphanten met honderden bij den anderen, insgelijcx oocq veele elanden, harten ende steenbocken &^a., mitsgaders verscheyde paerden in 't wilt, daer de Hottentoes dagelijcx om worden aengesproocken ons te brengen, maer schijnen tot de vanghst van d'een noch d'ander gansch niet te bewegen te sijn, wat men haer voor 't selve oocq belooft." 3).

Een Hottentotse, Krotoa, die onder de naam Eva ten huize van de Kommandeur verblijf hield, 4) ried aan over veeruiling in onderhandeling te treden met de stam der Cochoqua, waarvan Oedasoa een der twee opperhoofden was. 5). Bij resolutie van 30 Oktober 1658 werd besloten dat Jan van Herwaerden, Eva, en vijftien soldaten naar Oedasoa zouden gaan. Het rapport der reizigers is vol eigenaardige opmerkingen: 6)

1) Ook D. 4 Mei 1658.

2) D. 5 en 10 Julie 1658.

3) D. 17 Sept. 1658.

4) Over haar zie: *De Stichter van Hollands Zuid-Afrika, passim.*

5) Oedasoa was hoogbejaard, bijna 100. *Dapper, Op. cit. f. 631* vermeldt dat hij in 1661 opperhoofd was, tot tweede persoon Gonnomoa had en als derde Koukosoa. Hij was „frai van leest, welgestelt van leden, en zeer zedig . . . ; desgelijx is de derde perzoon in 't rijk tamelijk frai van aenzicht en zedigh van manieren. Koning Oldaso [lees: Oedaso] liet eene dochter na, met name *Namis*, goelik en zeer schoon van gedaente, uitgezondert dat zij wat plat van neuze is, gelijk al deze volken sijn." In 1661 stierf Oedaso „aen een langduurige en quijnende ziekte." Hij liet slechts één weduwe achter. Hij was in 1659 door een leeuw gebeten, hield erdoor een lamme arm, „was seer mager, geduerigh lijdende door de pijn aen de quetsuyre van de leeuw." D. 20 en 23 Junie 1659 en 8 Nov. 1660.

6) *Kol. Arch. No. 3971. f. 174—175.*